

LIETUVIŲ KALBOS SUDURTINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ NAUJADARA IR BENDRINĖS KALBOS NORMOS

Daiva MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadas

Gyva kalba kinta. Ryškėja naujų dėsningumų, o kadaisė nustatytiėji dėl vidinių ir išorinių priežasčių gali darytis ne tokie visuotiniai. Taisyklės, randantis vis daugiau išimčių, tampa ne tokios griežtos, ir į tai reikia atsižvelgti kuriant bendrinės kalbos normas. Žodžių daryba – vienas iš leksikos pildymo ir atnaujinimo būdų, normaliomis kalbos raidos sąlygomis – esmingiausias ir našiausias (Urbutis 2009: 37). Ar nauji žodžiai daromi taip pat, kai seniau? Ar ir kokiais atvejais jų daryba laikytina normine, jei vienas ar kitas naujas darybos modelis, natūralu, nėra aprašytas seniai rašytose gramatikose?

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas (toliau – Duomenynas, ND)¹ – patikimas šaltinis ir paranki priemonė tirti naujažodžių darybos polinkius. Jame kaupiama ne tik pati naujoji leksika (pasidaryta ar skolinta), bet ir informacija apie jos kilmę, vartoseną, darybą, norminimą. Duomenys nuolat pildomi ir atnaujinami.

Tyrimo objektas – Duomenyne fiksuoti savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai. 2019 m. pradžioje šiame šaltinyje buvo apie 550 naujažodžių, padarytų iš dviejų ar kelių lietuviškų žodžių. Atmetus kontaminantus (maišinius) ir kelis galbūt mišrius ar netipiškus darinius, tikrųjų dūrinių rasta apie 500, ir tai sudarė apie du trečdalius visų šio šaltinio sudurtinių daiktavardžių. Likę – mišrios kilmės dūriniai ir kontaminantai, kurių fiksuota apie 275, – šiuokart netyrinėti.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar šie naujieji dūriniai atitinka gramatikose aprašytas lietuvių kalbos žodžių darybos taisykles, patyrinti, kokios yra lietuvių kalbos daiktavardžių dūrybos inovacijos, ar jos sistemiškos, ar būdingos tik okazinei vartosenai. Šįkart daugiau dėmesio skirta naujadarų struktūros klausimams.

Tyrimo metodai – analitinis, kiekybinis, lyginamasis, aprašomasis, sinchroninė darybinė ir morfeminė žodžių analizės.

1. Daiktavardžių dūrybos dėsningumai

Akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* pateikiamame daiktavardžių dūrybos apraše be kita ko konstatuoti šie dėsningumai.

¹ <http://naujazodziai.lki.lt>

1. Kur kas labiau įprasta sudurtinius daiktavardžius darytis iš paprastųjų žodžių nei iš vedinių ar dūrinių, būtent:
  - retai kuris nors sandas yra atsiradęs iš priesaginio daiktavardžio, pavyzdžiui: *keiksmazodis* (: *keik-sm-as* + *žodis*), *puskailiniai* (: *pusė* + *kail-in-iai*);
  - o jei taip atsitinka, suduriant sandus kartais priesagos atmetamos, pavyzdžiui: *žiedadulkė* (: *žiedas* + *dulk-el-ė*), *vainiklapis* (: *vainik-ėl-is* + *lap-el-is*);
  - „priešdėlius turintys daiktavardžiai niekada nevirsta sudurtinių daiktavardžių sandais“;
  - nesiremiama sudurtiniais daiktavardžiais, vertinys *sienlaikraštis* – reta išimtis (LKG 1965: 443 t.).
2. Beveik devyni dešimtadaliai dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais savo gimine nesiskiria nuo jų antraisiais sandais einančių daiktavardžių (LKG 1965: 449).
3. Didžiosios dalies, beveik trijų ketvirtadalių, dūrinių antrasis sandas yra daiktavardinis, ketvirtadalio – veiksmazodinis (LKG 1965: 437, 463)². Kitur dar teigiama, kad dviem daiktavardžiais remiasi apie pusė visų dūrinių (Urbutis 1962: 49, Keinys 1999: 69).

Tie patys postulatai kartojami ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 2006: 151, 153, 154, 161), kurios išėjo keturios laidos – 1994, 1996, 1997, 2006 m. Iš esmės tą patį skelbia ir amžių sandūroje pasirodęs glaustas dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių darybos aprašas³, kur teigiama, kad „[s]andai, kurių pamatiniai žodžiai turi ryškesnių priesagų (ypač skiemenų atžvilgiu ilginančių žodį), priešdėlių ar patys yra sudurtiniai, tebėra gan retas dalykas ir laikytini išimtimi“; čia pat pastebint, kad tokių dūrinių, kad ir pamažu, vis dėlto gausėja⁴, kartais – dėl kitų kalbų įtakos, todėl „visuomet dera ieškoti kuo paprastesnės ir lietuviškesnės išraiškos“ (Keinys 1999: 72). Vis dėlto jau praėjusio amžiaus devinto dešimtmečio viduryje tiriant gramatikose fiksuotų normų ir tuometės gramatinių formų vartosenos skirtumus, natūraliai susidarantį kalbai kintant, pastebėta, kad senojo dėsnio – remtis tik paprastaisiais pamatiniais žodžiais – griežtumas silpnėja, pvz., *bendrakeleivis*, *nakvynpinigiai*, *pasaulėžiūra*, *puslaidininkis* (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 63). Plg. lietuvių

---

² S. Keinio nuomone, tik maždaug penktadalio sudurtinių daiktavardžių antrasis sandas remiasi veiksmazodžiu (Keinys 1999: 69).

³ Daugiausia studijuojantiems ir dėstantiems lietuvių kalbą skirtoje knygoje pateikiami žodžių darybos teorijos pradmenys ir svarbiausi dabartinės bendrinės lietuvių kalbos žodžių darybos dalykai.

⁴ Kita proga 1995 m. to paties darybininko buvo pastebėta, kad „[d]arybinė dabartinės bendrinės kalbos žodžių sandara pastebimai sudėtingėja – vis daugiau žodžių daromasi iš darinių, neretai toli gražu ne pirmos pakopos“ (Keinys 2005: 20).

kalbos morfologijos vadovėlyje prieš dešimtmetį dar teigta, kad dūrinių, padarytų iš priesagas ir priešdėlius turinčių kamienų, yra labai mažai (Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė 1976: 275).

2. Dūrinių darybos tipai

Duomenyne pateikiami savakilmiai sudurtiniai daiktavardžiai tiriant pirmiausia klasifikuoti pagal gramatikose aprašytus sandūros tipus. Klasifikuojant atsiřibota nuo kelių pavienių okazionalizmų, pasižyminčių nenuosekliu sandų jungimu arba sudėtinu darybos pamatu. Naujadaras *įstatympataisdavystė* 'įstatymų pataisų leidyba – politikų pamėgtas įstatymų pataisų kūrimas' Duomenyne pateikiamas su pastaba vartotojams, skelbiančia, kad tai yra netipiškas darinys, į kurį suplaktas vertalas *įstatymdavystė* (= įstatymų leidyba) ir *pataisos*⁵. Kiti du analoginiai dūriniai *dvidešimtkeliametis*, –ė 'kas turi dvidešimt kelerius metus' ir *dvidešimtkazkelintmetis*, –ė 'kas turi apytikriai dvidešimt suvirš metų' (plg. *dvidešimmetis*, –ė) netipiški tuo, kad pirmasis jų sandas galbūt yra ne vienas žodis, o žodžių junginys (*dvidešimt keli*, *dvidešimt kazkeli*). Arba, kaip ir *įstatympataisdavystės* atveju, jie yra „suplakti“ iš dūrinio *dvidešimmetis*, –ė ir įvardžių *keli*, *kazkeli*.

1 lentelė

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno dūriniai pagal darybos tipus

Darybos tipai pagal gramatikas	ND naujadarai		Naujadarų pavyzdžiai
	abs. sk.	% visų dūrinių	
II daiktavardinis sandas			
dktv. + dktv.	192	38,32	<i>dantisiūlis, dešranosis, grotazymė, lietuviakalbis, –ė, mamadienis, protmūšis, purvadainė, striukmarškiniai, šernakiaulė, tinklalaidė</i> ir kt.
bdv. + dktv.	73	14,57	<i>baisžodis, didriestainis, gyvasienė, kiaurabačiai, klišakalbė, nešovankiaburnis, –ė, svetimraidė, šlapsniegis, žioplaklaidė</i> ir kt.
sktv. + dktv.	22	4,39	<i>antrabangis, –ė, dvoikėdis, –ė, keturratis, šimtalapis, trimiestis, vienatūris</i> ir kt.
vksm. + dktv.	38	7,58	<i>aiškinraštis, bėgtakis, gulmaišis, kaitlentė, išplautsmegenis, –ė, limpakojis, pirkligė, spoksa-dėžė, sutaupadienis, tįskelnės</i> ir kt.

⁵ <http://naujazodziai.lki.lt/Index.asp?zodis=%C4%AFstatympataisdavyst%C4%97&id=4881>; žiūrėta 2019 06 08.

Darybos tipai pagal gramatikas	ND naujadarai		Naujadarų pavyzdžiai
	abs. sk.	% visų dūrinių	
prv. + dktv.	7	1,40	<i>daugiaryžis, nevisžmogis, pusgimtadienis, pusiaušeimis, -ė, puskenygė, pusvyrė, šiandien-žmogis</i>
prl. + dktv.	2	0,40	<i>tarpukalbė, tarpurinkimis</i>
įv. + dktv.	3	0,60	<i>savivaizdis, savižodis, savipagalba</i>
iš viso	337	67,26	
II veiksmožodinis sandas			
dktv. + vksm.	139	27,74	<i>akmenštūmis, darbgavys, -ė, galvasopė, kalbaknisys, -ė, kalbotarša, medžioklėtyra, noskaras, puslapiakarpys, -ė, rąstgula, žemėraižis, žvėrėda ir kt. šokvaikštis (?)</i>
bdv. arba būdvardinis prv. + vksm.	2 ir 9	2,20	<i>keršakandė, žaliavalgis, -ė; baltprausys, -ė, greitaveika, naujaradas, viešakalbis, -ė ir kt.</i>
sktv. + vksm.	–	–	–
įv. + vksm.	7	1,40	<i>kitovalda, savigrauža, savikūra, savivarta, savižaba, savižala, visavalgis, -ė</i>
prv. + vksm.	3	0,60	<i>daugiveika, greitošauda, senyvena</i>
iš viso	160	31,94	
Kiti dūriniai			
prv. + bdv.	–	–	–
dktv. + bdv.	–	–	–
bdv. + sktv.	–	–	–
dktv. + sktv.	–	–	–
prl. + įv.	–	–	–
kartotiniai	–	–	–
Gramatikose nenurodyti darybos tipai ir neiškūs atvejai			
išt.? + dktv.	1	0,20	<i>karkadienis</i>
vksm.? + vksm.	1	0,20	<i>sėdnešė</i>
?	2	0,40	<i>kūnovara, megztipaltis⁶</i>
iš viso	4	0,80	
Iš viso	501	100	

⁶ Išeivių sukurtas (vartojamas) *megztipaltis* 'megztinis, kuris atrodo kaip paltas' galėtų būti laikomas dviejų daiktavardžių (*megztinis* + *paltas*) arba veiksmoždžio formos (dalyvio) ir daiktavardžio (*megztas paltas*) dariniu.

1-oje lentelėje matyti, kad Duomenyne užfiksuota visų pagrindinių darybos tipų, išskyrus dūrinius iš skaitvardžio ir veiksmažodžio, naujadarų. Negausiesiems (t. y. tiems, kurių antrieji sandai nėra daiktavardiniai ar veiksmažodiniai) darybos tipams priklausančių dūrinių tyrimo laikotarpiu šiame šaltinyje nebuvo pateikta. Tačiau buvo du naujadarai, kurių sandaros bruožai gramatikose nėra aprašyti. Tai galimai ištiktuko ir daiktavardžio dūrinys *kar-kadienis* ‘ledų „Kar kar“ atsiradimo diena (simbolinis gimtadienis)’ bei dviejų veiksmažodžių dūrinys *sėdnešė* ‘į balną panaši nešioklė dvejų–penkerių metų vaikams nešioti pasisodinus ant sprando’. Kiek abejotinas *šokvaikštis* ‘nauja gatvės mada – vaikščiojimas šokant’ (: *šokis* / *šokti* + *vaikščioti*; plg. angl. *dance walking*) priskirtas daiktavardžių ir veiksmažodžių dūriniams – ir reikšmės (‘vaikščiojimas šokant’ / ‘šokis vaikstant’), ir formos atžvilgiu jis vienodai gerai gali remtis tiek veiksmažodžiu, tiek jo abstraktu (veiksmažodinio pavadinimu). *Sėdnešės* atveju pirmasis sandas nesiejamas su koku nors veiksmažodiniu daiktavardžiu, jis remiasi pačiu veiksmažodžiu *sėdėti* (galbūt jo padalyvio forma *sėdinti*). Žiūrint tik semantikos, gal galima būtų pirmąjį sandą sieti ir su prievaismiu *sėdom*, tačiau tiek šiuo, tiek rėmimosi padalyviu atvejais reikėtų kalbėti ir apie pakitusį darybos pamatą – išleistą priesagą. Akivaizdu, kad rimtesnes hipotezes kelti dar gerokai per anksti dėl duomenų stokos.

Kai kurių dūrinių, dažniau okazinių, daryba kelia abejonių (sunku nustatyti pamatinius žodžius, kartais ir jų kalbos dalį, neiški darybos motyvacija ir pan.). Tarkim, *kūnovara* ‘senąją lietuvių pasaulėžiūrą atitinkanti sveikatinimo sistema’. Iš Duomenyne teikiamo informatyvaus šio naujadaro vartosenos pavyzdžio (*Kūnovaros terminą L. Balsys sukūrė sudūręs du žodžius – „kūnas“ ir „vara“*. „Vara“ – *daugialypė sąvoka, apimanti tiek fizinį kūną, tiek vidinę energiją.*“) pagrįstai galima spėti, kad tai dviejų daiktavardžių dūrinys. Vis dėlto antrasis sandas abejotinas semantiniu aspektu. Akademiniam ir *Dabartinės lietuvių kalbos* žodynuose teikiamas daiktavardis *vara*⁷ savo semantikoje turi prievartos, smurto semų, kurios, akivaizdu, nekoreliuoja su dūrinio semantika, o rėmimasis jo homonimu *vara*³ ‘tvarka’ (LKŽe) irgi vargiai tikėtinas – tai senas, su lenkų k. skoliniu *varavoti* (l. *warować*) susijęs žodis, fiksuotas A. Juškos *Lenkų–lietuvių kalbų žodyne*. Galimas daiktas, *kūnovaros* antrasis sandas susijęs su veiksmažodžiu *varyti* (yra jo abstraktas?), plg. paties autoriaus aiškinimą: „*Ryte sąmonė prabunda, pati įjungia varą, ir mes pradedame rąžytis. Varą įjungti galime ir sąmoningai mankšindamiesi. Aš kūną varau – mankštinu, o tai veria mano pojūčius ir jausmus.*“⁸ Turint galvoje baltišką autoriaus pasaulėžiūrą ir veiklą, neatmestina ir la. *vara* ‘galia, valia, galybė’ (LLV) įtaka.

⁷ *vara* psn. ‘vertimas, prievarta’ (DŽ₇); *vara*¹ (neol.) ‘jėga, prievarta, smurtas’ (LKŽe).

⁸ <http://www.baltai.lt/?p=23425>, žiūrėta 2019 03 11.

Dūrinių su antruoju daiktavardiniu sandu Duomenyne nustatyta apytiksliai dukart daugiau nei su veiksmažodiniu – atitinkamai 67,26 % ir 31,94 %; plg. gramatikose nurodoma proporcija – trys ketvirtadaliai su vienu.

Trys gausiausi dūrinių tipai:

- 1) dūriniai iš dviejų daiktavardžių. Jų Duomenyne buvo pateikta 192, arba 38,3 % visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių, t. y. procentiškai kiek mažiau, nei teigiama gramatikose ir kituose žodžių darybai skirtuose veikaluose; plg. minėtus apie 50 % (Urbutis 1962: 49);
- 2) daiktavardžio ir veiksmažodžio dūriniai (139, arba apie 27 % visų tirtų naujadarų). Gramatikose teigiama, kad jie sudaro keturis penktadalius visų dūrinių su antruoju veiksmažodiniu sandu. Duomenyne pateiktų naujadarų tyrimas rodo šiek tiek daugiau – apie 87 %;
- 3) būdvardžio ir daiktavardžio dūriniai (73, arba apie 14,5 % visų tirtų naujadarų).

Pamatinių kamienų sudėtingumo aspektu dar reikšmingas yra veiksmažodžių ir daiktavardžių dūrinių tipas. Jis pagal dūrinių skaičių yra ketvirtas (38, arba apie 7,5 % visų savakilmių sudurtinių daiktavardžių).

2. Morfeminis pamatinių kamienų sudėtingumas

Tiriant dūrinių pamatinius kamienus morfeminio sudėtingumo atžvilgiu nustatyta, kad rėmimasis priešaginiai, priešdėliniai, sudurtiniais pamatiniais žodžiais ar pakitęs darybos pamatas nėra išimtis ar retas dalykas (žr. 2-ą lentelę).

2 lentelė

Dūriniai pamatinių kamienų morfeminio sudėtingumo atžvilgiu

Dūrinių pamatiniai kamienai	Dūrinių tipai			
	dktv.+ dktv.	bdv. + dktv.	dktv. + vksm.	vksm. + dktv.
lygūs šakniai	136 (71 %)	46 (63 %)	110 (79 %)	23 (59 %)
turi priešagų, priešdėlių, sangrąžos dalelių arba pakitusį darybos pamatą	55 (29 %)	27 (37 %)	29 (21 %)	16 (41 %)

Vienaip ar kitaip pamatinių kamienų paprastumo taisyklės neatitinka nuo 21 iki 41 % (priklausomai nuo sandūros tipo) dūrinių. Išsamūs įvairių afiksų perėjimo į dūrinius ar jų atmetimo variantai pagal darybos tipus, afiksų deriniai ir kt. tiriama toliau, kol kas galima paminėti keletas būdingesnių broožų.

2.1. Priesaginiai pamatiniai kamieniai

1. Dviejų daiktavardžių dūriniai neretai išlaiko arba pirmo (12,5 %), arba antro (9,9 %), arba abiejų pamatinių kamienų (1 %) priesagas (žr. 3-ią lentelę). Jos paprastai yra minimalaus ilgio – 1–2 fonemos/grafemos.

3 lentelė

Priesagos pamatiniuose kamieniuose (dktv. + dktv.)

I sandas (24, arba 12,5 %)	<i>gam-yk-abutis, lig-on-lapis, maud-ym-vietė, nauj-ien-laiškis, pirk-in-iadienis</i> ir kt.
II sandas (19, arba 9,9 %)	<i>dantisiū-l-is, galvajuos-t-ė, galvaskau-sm-is, gamtavyk-sm-is, garsajuos-t-ė, grikvarž-yb-ės, kailiajuos-t-ė, kiauliagy-v-is, ledgrąž-t-is, naktiraš-t-is, orajuos-t-ė, sieloraš-t-is, sniegagniūž-t-ė, striukmaršk-in-iai, tylėraš-t-is, vaikjuos-t-ė, vairasoir-t-ė, valdžiagy-v-is, vištagy-v-is</i>
I ir II sandai (2, arba 1 %)	<i>nauj-ien-raš-t-is, šlamš-t-amok-sl-is⁹</i>

2. Kai kurios priesagos yra išlikusios iš dar ankstesnių darybos pakopų, pamatiniai žodžiai nėra jų vediniai, pvz., priesaga *-v-* žodžiuose *kiauliagyvis, valdžiagyvis, vištgyvis*. Dėl šios priežasties pamatiniai kamieniai gali turėti ir ne vieną priesagą, pvz., *gy-**v**-ūn-žmogis, kup-**r**-in-maišis, ries-**t**-ain-iagalvis*.
3. Atmetamos taip pat gali būti tiek pirmo (a), tiek antro (b), tiek abiejų (c) sandų priesagos:
  - a) *grot(a)žymė* ‘socialiniuose tinkluose ir tviteryje grotelėmis¹⁰ (#) žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda’, *didlaikraštis* ‘didelės apimties laikraštis’, *kinkagalvis* ‘žaislas, kurio galva kinkuoja linguoja’ (: *kinkuoti, kinkuoja, kinkuavo + galva);*
  - b) *asmenuklazdė* ‘lazdelė, prie kurios pritvirtinus išmanųjį telefoną, daromos asmenukės’, *gars(a)takis* (: *garso takelis*), *žaliamarškinis* ‘kas apsiivilkęs žalius marškinėlius’, *laikmatis* ‘automatinis arba rankinis laiko trukmės nustatymo matuoklis’ (: *laikas + matuoti, matuoja, matuavo);*
  - c) *asmenlazdė* ‘lazdelė, prie kurios pritvirtinus išmanųjį telefoną, daromos asmenukės’.
4. Kai kuriuos atvejus galima vertinti dvejopai. Pvz., *balsalapis* apibrėžiamas kaip ‘balsavimo lapelis’, tačiau demokratinuose rinkimuose, kuomet pasirinkimo galimybės plačios, tie lapeliai gali būti ir labai dideli, tad visi

⁹ Dėl priesagos *-t-* plg. *šlamš-t-o, šlamš-t-q* (LKMDB, <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml;jsessionid=07FCEF0ABB1915209964CB26E979543D?id=morfema-db;žiūrėta 2019 02 19>).

¹⁰ Čia ir toliau išleidžiamos pamatinių žodžių dalys pabruktos.

logiška būtų juos vadinti lapais. Tokiu atveju antrojo pamatinio žodžio *lapas* kamienas būtų lygus šakniai. Taip pat ir dūrinys *paštadėžė* ‘pašto dėžutė’ galėjo atsirasti tiek iš šio ją apibrėžiančio žodžių junginio (tuomet jo darybos pamatas būtų pakitęs išleidžiant antrojo pamatinio žodžio priesagą *-ut-*), tiek, turint galvoje naujadaro priklausymą laisvajam stiliui, iš junginio *pašto dėžė*. Su pastaruoju šis pavadinimas ypač gali būti siejamas, jei pats daiktas yra didesnis (tarkim, ne asmeninis, o priklausantis paštui ar korespondenciją gaunančiai įstaigai). Dar plg. *asmendėžė* ‘pašto dėžė prie gyvenamojo namo, skirta kurjerių nešiojamoms siuntoms asmeniškai (į namus) pristatyti’.

- Galbūt dėl kalbos ekonomijos ilgus darinius stengiamasi trumpinti nepaisant morfemų ribų (plg. LKG 1965: 445 pateikiamus *botkotis* ‘botago kotas’ (LKŽe), *karkvabalis* (: *karklas* + *vabalas*), *kirpentė* ‘kirvio pentis’ (LKŽe) ir kt.). Šitokių naujadarų Duomenyne fiksuota vos keli: *karkadienis* (: *Kar kar* + *diena*), *smegplovė* (: *smegenys* + *plauti* (*plovė*)), dviem atvejais trumpinama priesaga *-toj-*: *medžiotžudys* (: *medžiotojas* + *žudyti*), *rašytnamis* (: *rašytojas* + *namas*). Šie naujadarai nėra dažnai vartojami, kai kurie yra autoriniai, pavieniai.

2.2. Priešdėliniai pamatiniai kamienai

Duomenyne rasta tik 16 naujadarų, kurie yra išlaikę pamatinio žodžio priešdėlį (3 %). Vienu atveju priešdėlis, galimas daiktas, atmetas – *žaibosauga* ‘apsauga nuo žaibo’ (: *žaibas* + *apsaugoti*). Tik vienu atveju priešdėlį yra išlaikęs antrasis dūrinio sandas (*šunpaminklis* ‘menkavertis, neskoningas paminklas’), visais kitais – pirmasis. Septyniais atvejais tai yra daiktavardis (pvz., *įtakdarys* ‘žinomas asmuo, nuomonės formuotojas, dažnai išnaudojamas kieno nors idėjų sklaidai, ypač socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje’, *nuolaidynmetis* ‘prekybos nuolaidų metas’¹¹, *paminklokūra* ‘paminklų kaip visumos kuriamasis darbas’, *pašalpadienis* ‘diena, kai mokama pašalpa’), septyniais – veiksmazodis (*išplautsmegenis*, *-ė* ‘kas atbukinto mąstymo (išplautomis smegenimis)’, *išsigimžodis* ‘išsigimęs, iškreipto pavidalo žodis’, *nekalbadienis* ‘diena, kai šeimoje nesikalbama (susipykus)’, *suplotasnukis*, *-ė* ‘kas suplotu, plokščiu snukiu’), vienu – būdvardis (*nešvankiaburnis*, *-ė* ‘kas kalba nešvankybes’). Taigi šiuo atžvilgiu tyrineto šaltinio duomenys iš dalies prieštarauja gramatikų aprašams. Viena vertus, tai matyti iš pavyzdžių, Duomenyne fiksuoti naujadarai patvirtina teiginį, kad priešdėliai į dūrinis dėsningai pereina iš pirmųjų priešdėlinių veiksmazodžių (dalyvių) (plg. LKG 1965: 459, DLKG 2006: 159), tačiau

¹¹ Plg. *nuolaidynės* ‘kainų nuolaidų akcijos prekyboje’ (ND). Galbūt, turint galvoje šio naujadaro priklausymą laisvajam stiliui (vienintelis vartosenos pavyzdys iš rašytinės reklamos), neatmestina ir formos analogija su animacinio filmo „Lėdynmetis“ ar pan. pavadinimais.

akivaizdu, kad teiginys „priešdėlius turintys daiktavardžiai niekada nevirsta sudurtinių daiktavardžių sandais“ (LKG 1965: 443, DLKG 2006: 153) nebėra korektiškas. Vis dėlto kol kas užfiksuota pernelyg mažai naujadarų, kad būtų galima išvelgti kokią nors naują darybos iš priešdėlinių daiktavardžių polinkį, juolab, kad dalis aptariamųjų žodžių yra okaziniai, pavieniai.

2.3. Sudurtiniai dūrinių sandai

Tiriamuoju laikotarpiu Duomenyne buvo užfiksuoti šeši dūriniai, kurių vienas (dažniau antrasis) sandas yra sudurtinis: *didlaikraštis*, *naujienu laikraštis*, *pusgimtadienis*, *puslapiakarpys*, *-ė* 'įstatymo vykdytojas – užsienio žurnalų puslapių su draudžiama alkoholio reklama karpytojas', *šiandienžmogis* 'žmogus, kurio atmintis siekia tik šiandieną ir neturi praeities', *tvorlaikraštis* 'ant tvoros ištemptas ilgas vaikų sukurtas laikraštis' (situacinis naujadaras). Pusės jų antrasis pamatinis žodis yra *laikraštis* (plg. minėtą gramatikų teiginį, kad vertinys *sienlaikraštis* dėl savo sudurtinio pamatinio žodžio yra reta išimtis).

Gramatikose, taip pat minėta, teigiama, kad beveik devyni dešimtdaliai dūrinių su abiem daiktavardiniais sandais savo gimine nesiskiria nuo jų antraisiais sandais einančių daiktavardžių. „Giminės nesutapimas dažniausiai pasireiškia tuo, kad vietoj laukiamo moteriškosios giminės darinio su kamiengaliu *ė* yra vartojamas vyriškosios giminės sudurtinis daiktavardis su kamiengaliu *ia*“ (LKG 1965: 449, DLKG 2006: 154). Naujadarų tyrimas parodė, kad antrojo sando ir viso dūrinio giminės nesutampa 19 atvejų (9,9 %), iš jų 16-os antrasis sandas yra *-dienis* (: *diena*, o kamienas): *algadienis*, *bambadienis*, *blynadienis*, *kaimynadienis*, *knygadienis*, *koldūnadienis*, *mamadienis*, *moliūgadienis*, *pašalpadienis*, *pirkiniųadienis*, *pramogadienis*, *putadienis*, *šeimadienis*, *tėvadienis*, *tulpiadienis*, *vaikadienis*; kitokios antruosius sandus turintys dūriniai: *baudgrikė* 'Alytaus Griklių šventės metu žaidžiamas neįprastas krepšinis – baudų mėtymas griekių maišeliu, stengiantis jį įmesti į krepšį, prikabinantą prie lentos', *Šiurpnaktis*¹² 'Visų šventųjų išvakarėse (spalio 31 d.) švenčiama šventė, į Lietuvą atėjusi iš JAV ir Didžiosios Britanijos; jos simbolika susijusi su šmėklų, vaiduoklių pasauliu', *ovrmoteris* 'lyčių sąmaišą demonstruojantis transvestitas'.

12 dūrinių (6,25 %) yra mobilieji (arba potencialiai mobilieji), t. y. abiejų giminių formas turintys (arba galintys turėti) daiktavardžiai. Dviejų tokių porų pirmasis sandas yra būdvardinis – tai automobilių, turinčių vairą vienoje ar kitoje pusėje pavadinimai *dešiniavairis*, *dešiniavairė* ir *kairiavairis*, *kairiavairė*¹³.

¹² Kitos formos – *Šiurpnakčio*, *Šiurpnakčiu* (<http://naujazodziai.lki.lt/Index.asp?zodis=%C5%A0iurpnaktis&id=5022>; žiūrėta 2019 06 01).

¹³ Pastarieji gali būti ir sudaiktavardėję sudurtiniai būdvardžiai. Šių vartojama gerokai daugiau. Pavyzdžiui, moteriškosios formos daiktavardžio *kairiavairė* vartosenos interneto šaltiniuose tyrimo metu nepavyko rasti, tačiau rasta kelios dešimtys analogiško būdvardžio pavyzdžių: *kairiavairė mašina*, *transporto priemonė*, (automobilio) *versija*, *lupena* (iron. apie naudotą mašiną) ir kt.

Kiti *substantiva mobilia* yra dviejų daiktavardžių dūriniai: *lenkakalbis*, *-ė*, *lietuviakalbis*, *-ė*, *vokiečiakalbis*, *-ė*; *tinkladraugis*, *-ė* ‘tas, su kuriuo draugaujama internete’, *valdžiažmogis*, *-ė* ‘valdžioje esantis savanaudis žmogus; biurokratas’, *žirniasmegenis*, *-ė* ‘kas primityvaus mąstymo, neapsišvietęs, netašytas stuobrys’, taip pat neaiškios motyvacijos pavienis autorinis dūrinys *kelniapėdis* ‘primityviai mąstantis siaurų interesų politikos veikėjas’ ir galbūt pagal *tešgalvis* analogiją padarytas *valdžiaagalvis* ‘esantis valdžioje; biurokratas’ (pastarieji fiksuoti tik vyriškosios formos, bet moteriškoji yra numatyta jų darybos semantikos). Prie jų galima prišlieti ir lietuvių kalbos darybos taisykles daugiau ar mažiau atitinkančius vertinius *riestainiagalvis*, *-ė* (iš anglų k. *bagelhead*) ‘kas propaguoja kūno kultą ir siekia kuo ekstremaliau jį modifikuoti įvairiomis priemonėmis (pavyzdžiui, poodinėmis injekcijomis kaktoje laikinai suformuojami riestainių pavidalo gumbai)’ ir *žirkliarankis*, *-ė* ‘kirpėjas, meistriškai naudojantis viduramžių kirpimo įrankius’ (iš anglų k., plg. kino filmo „Edward Scissorhands“ lietuvišką pavadinimą „Edvardas Žirkliarankis“)¹⁴. Gramatikose tokie iš dviejų daiktavardžių sudurti mobilieji daiktavardžiai minimi kaip žymintys gyvas būtybes (LKG 1965: 447, DLKG 2006: 154), o apie sudurtuosius iš būdvardžio ir daiktavardžio sakoma, kad jų „mobilumą“ „nulemia ne antruoju sandu einančio daiktavardžio giminė bei kamiengalis, o tokių dūrinių reikšmė ir vartojimas“ (LKG 1965:453, DLKG 2006: 156). Negausūs Duomenyno naujažodžiai šiems teiginiams neprieštarauja.

3. Kontaminacija (maišyba)

Leksinė kontaminacija – naujo žodžio atsiradimas, su(si)maišant (su(si)liejant, su(si)kryžiuojat) dviem ar keliems žodžiams (plg. KTŽ 1990: 180, LKE 1999: 328, Efanova 2016: 8–9). Tai ne morfologinis, o grafinis ar fonetinis jau esančių žodžių netyčinis mišimas arba sąmoningas maišymas, jungiant nemorfemines jų dalis (plg. Gries 2004a: 639, Bauer 1983: 234–235). Šis žodžių kūrimo būdas, įprastas anglų kalboje, lietuvių kalbai nėra būdingas, jo rezultatai nekodifikuoti, paprastai okazinio pobūdžio, daugiausia pasitaikantys laisvuosiuose stiliuose. Pavyzdžiui, *kiaulega* ‘kiaulinantis kolega’ (< *kiaulė* + *kolega*)¹⁵, *klaikraštis* ‘klaikią informaciją pateikiantis laikraštis’ (< *klaikus* + *laikraštis*), *meškelionė* ‘meškinų šeimos kelionė’ (< *meškinų kelionė*), *šeimūnas* ‘šeimūnas, besirūpinantis šeimos reikalais’ (< *šeima* + *šeimūnas*), *vėminutyvas*

¹⁴ Platesnis šio naujadarų vartosenos tyrimas parodė, kad *žirkliarankiu* gali būti pavadinamas ir įprastais įrankiais bei metodais dirbantis kirpėjas, tiesa, galvoje turint būtent meistriškai savo amatą išmanantį žmogų. Taigi tikslesnė apibrėžtis būtų ‘meistriškai savo amatą išmanantis kirpėjas’, ‘ypatingo meistriškumo kirpėjas’ ar pan.

¹⁵ Pavyzdžiuose į kontaminantą perėjusios pradinė žodžių dalys pateikiamos pusjuodžiu šriftu, sanklotos (dėl termino žr. Miliūnaitė 2014: 252, kitur tas pats reiškiny vadinamas ir sankloda (Kabašinskaitė 1998: 67)) vietos pabrauktos.

‘vemti verčiantis deminutyvas (mažybinis maloninis žodis)’ (< *vėmė* + *demi-nutyvas*) (ND). 2018 m. balandžio pradžioje neologizmų, turinčių ypatingą požymį „kontaminacinis darinys“, Duomenyne buvo 190. Jie sudarė maždaug 4 proc. visų šiame šaltinyje užfiksuotų naujažodžių, plg. 2014 m. spalį tokių buvo mažiau nei 3 proc. (Murmulaitytė 2018: 62–63). 2019 m. kovo mėnesį kontaminantų rasta 217 (apie 4,3 proc.), taigi procentiškai jų dalis tebeauga nežymiai¹⁶. Nemažai naujažodžių reikalauja gilesnių tyrimų, po kurių, galimas daiktas, ir jie bus pažymėti kaip kontaminaciniai¹⁷. Tradiciškai kontaminacija nelaikoma lietuvių kalbos žodžių daryba (siaurąja, lingvistine šio žodžio prasme) (Urbutis 2009: 324, 355; Barauskaitė 1985: 44), todėl apie ją nekalbama lietuvių kalbos gramatikų skyriuose, skirtuose aprašyti žodžių darybą. Tačiau į kontaminaciją galima žiūrėti ir kaip į netipišką žodžių darybos, ypač okazinės, būdą (plg. Mikelsonienė 2002: 79, Girčienė 2013: 8–83). Žodžių suliejimas turi panašumo su viena morfologinės žodžių darybos rūšių – dūryba (plg. Bauer 1983: 236), pasitaiko naujadarų ar jų grupių, kurių priskyrimas kontaminacijai ar dūrybai yra problemiškas. Pavyzdžiui, *dvirtakis* (< *dviračių takas*) – nemorfeminė sandų maišyba (į naująjį darinį perėjo pradinio dūrinio pirmas sandas ir antrojo sando, antrosios šaknies pradžia, plg. *dvi-rat-is*) būdinga kontaminacijai, o galūnės kaita (plg. *takas* ir *-takis*) – dūrybai, taigi neaišku, ar naujadaras yra netipinis dūrinys, ar kontaminantas.

Akivaizdu, kad lietuvių kalboje gausėjant ne tik skolintų, bet ir savos kilmės kontaminantų ir laikant tikslinius kontaminantus (anglų k. *intentional blends*)¹⁸ žodžių darymosi (nors ir nemorfologinio, netradicinio) rezultatais, reikia iš naujo įvertinti kontaminacijos (nemorfologinės darybos) santykį su tradicine (morfologine) žodžių daryba. Tai ypač reikšminga aiškinantis

¹⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad apie pusė Duomenyne kaip kontaminaciniai ar galimai kontaminaciniai dariniai žymimų žodžių yra skoliniai, t. y. kontaminacija yra įvykusį kitoje (dažniausiai, anglų) kalboje, pvz.: *kiborgas* ‘kibernetinis organizmas – biologinių sistemų ir technologijų sintezės produktas’ (*cyborg* < *cybernetic* + *organism*), *mokteilis* ‘nealkoholinis kokteilis (paprastai iš vaisių sulčių) (*mocktail* < *mock* ‘netikras’ + *cocktail*), *rašizmas* ‘XXI amžiaus pradžios Rusijos režimo ideologija ir praktika’ (rusų k., *пауизм* < *Пауа* ‘angliškas Rusijos pavadinimas pagal tarimą’ + *фауизм*).

¹⁷ Arba atvirkščiai – labiau ištyrinėjus patį kontaminacijos lietuvių kalboje reiškinių, nuodugniau pasigilinus į naujadarų atsiradimo motyvą, palyginus su daugiau kalboje ar semantika panašiu naujadarų, gali pasirodyti, kad tai ne kontaminantas, o netipiškas, analoginis darinys ar pan. Tarkim, *verktnis* ‘kas verkšlena dėl šauktinių kariuomenės ir nori nuo jos išsisukti arba kas tai parodijuoja; kas nepagrįstai dėl ko nors virkauja’, ko gero, greičiau gali būti laikomas ne kontaminaciniu (< *verkiantis šauktinis* / *verkti* + *šauktinis*?), o darybos reikšmės atžvilgiu netipišku veiksmožodiniu priesagos *-tnis*, *-ė* vediniu, kuriam, be jokios abejonės, atsirasti padėjo *šauktinis*, *-ė* ‘į būtinąją karinę tarnybą šaukiamas jaunuolis’ (DŽ₇) analogija.

¹⁸ Apie tikslinių ir netyčinių (anglų k. *speech-error blends*, *interference blends*) kontaminantų ryšį ir skirtumus dar žr. WF 2015: 404, Mikić Čolić 2015: 25–26 su lit., Efanova 2015: 17, Gries 2004b, Urbutis 2009: 354–355 ir kt.

naujosios daiktavardžių dūrybos polinkius, nes 203 kontaminantai iš minėtų 217 – daiktavardžiai.

4. Tolesnių tyrimų gairės

Turint galvoje, kad Duomenynas nuolat pildomas naujais duomenimis, toliau struktūros aspektu tiriant naujuosius dūrinius dar reikėtų paieškoti atsakymų į šiuos klausimus:

- kokios būtent pamatinių žodžių priesagos ar kokie priešdėliai pereina į dūrinius;
- kelių darybos pakopų formantų ir konkrečiai kokių galima rasti sudurtiniuose naujadaruose;
- kokios būtent priesagos ar kokie priešdėliai suduriant sandus atmetami;
- kokie priesagų ir/ar priešdėlių buvimo/atmetimo variantai būdingi skirtingų kalbos dalių dūriniams;
- kurie variantai – pavyzdžiui, pirmas sandas turi priešdėlį ir priesagą (*nuolaidynmetis, paminklokūra*), pirmas sandas turi dvi priesagas (*kuprinmaišis, medžioklėtyra*), abu sandai turi po priesagą (*naujienraštis, šlamštamokslis*), pirmas sandas priesaginis, antras sudurtinis (*naujienlaikraštis*), iš dviejų antro sando priesagų antroji atmetama (*žaliamarškinis*) ir t. t. – yra dažniausi;
- kokie jungiamųjų balsių vartojimo polinkiai ir skirtumai nuo gramatikose aprašytų dėsningumų ir kt.

Ateityje daugėjant duomenų naujadarų struktūros tyrimus tikslinga derinti su jų vartosenos dažnio tyrimais, atskirai aptariant pavienius autorinius darinius ir jau įsigalėjusius bei paplitusius. Tai leistų pagrįsciau kalbėti apie naujadaros polinkius.

Išvados

1. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* rasta visų pagrindinių sandūros tipų savakilmių dūrinių, išskyrus sudurtus iš skaitvardžio ir veiksmožodžio. Jie sudaro 99,2 % tipinių dūrinių. Negausiųjų tipų (kurių antrasis sandas nebūtų daiktavardinis ar veiksmožodinis) ir kartotinių dūrinių tiriamuoju laikotarpiu neužfiksuota. Du naujadarai galimai sudaryti iš gramatikose neaprašytų kalbos dalių kombinacijų: ištiktuko ir daiktavardžio (*karkadienis*) bei dviejų veiksmožodžių (*sėdnešė*). Dar dviejų okazinių dūrinių (*kūnovara* ir *mezgtipaltis*) sandai kelia abejonių. Dūrinių su antruoju daiktavardiniu ir dūrinių su antruoju veiksmožodiniu sandais proporcija Duomenyne (2:1) neatitinka nustatytos gramatikose (3:1).

2. Sudėtingesnės morfeminės sandaros dūrinių toliau gausėja ir ta sandara darosi įvairesnė (ypač okazinių dūrinių), tačiau polinkis remtis paprasčiaisiais žodžiais išlieka, matyt, dėl kalbos ekonomijos dėsnio. Pamatinių žodžių priesagos atmetamos retai, greičiausiai dėl to, kad jos paprastai nėra ryškios, įgytos ankstesnėse nei priešpaskutinė darybos pakopose, skiemenų atžvilgiu žodžio neilgina. Priešdėlėtų pamatinių žodžių (tarp jų – ir daiktavardžių) pasitaiko, bet prieš tvirtai teigiant, kad dėsningumas nesiremti priešdėliniais daiktavardžiais darosi nebe toks griežtas, reikia ištirti daugiau ir įvairesnių naujadarų.
3. Apskritai didelių lietuvių kalbos žodžių sandūros pokyčių ir reikšmingų inovacijų nepastebėta. Laisvesnė, nuo bendrųjų taisyklių nukrypstanti dūryba būdingesnė pavieniams, autoriniams dūriniams, bet tai yra žinomas okazinės darybos bruožas. Regis, pavienių darinių Duomenyne yra daugiau nei pažymėta.
4. Apie sudurtinių daiktavardžių darybos inovacijas, juo labiau jų sistemiskumą, vien iš šio šaltinio duomenų spręsti sudėtinga. Norint padaryti pagrįstas išvadas, reikia didesnės duomenų imties ir gilesnės jų vartosenos (įtraukiant ir vartosenos dažnio rodiklius) analizės. Jos rezultatus būtų vertinga palyginti su automatiškai (gaudyklių) atrinktų naujadarų tyrimo duomenimis, deja, kol kas, regis, tokių neturime. Pravartu būtų po kurio laiko pakartotinai ištirti nagrinėto šaltinio duomenis, nes jie nuolat pildomi ir atnaujinami, ir palyginti tyrimų dinamiką. Be abejo, turi būti tiriami ir hibridiniai dariniai, ir ne vien struktūros, bet ir semantiniu, kilmės aspektais.
5. Lietuvių kalboje akivaizdžiai gausėjant savos kilmės kontaminantų taip pat reikėtų iš naujo įvertinti kontaminacijos (nemorfologinio žodžių darymosi) santykį su tradicine (morfologine) daryba.
6. Akivaizdu, kad norminant ar siekiant kalbos taisyklingumo nereikėtų beatodairiškai remtis tik gramatikose išdėstytais XX a. vidurio tyrimų postulatais. Kai kurie siūlomi svetimybų pakaitai (pvz., priesaginių sandų turintys *didriestainis*, *naujienlaiškis* ir kt.) rodo, kad norminant į vartosenos tendencijas atsižvelgiama.

Šaltiniai ir literatūra

<i>Baltai.lt.</i>	<i>Baltų žinyčios vartai.</i> Prieiga internete: http://www.baltai.lt/ , žiūrėta 2019 03 11.
Bauer, Laurie. 1983.	<i>English Word-Formation.</i> Cambridge: Cambridge University Press.
Barauskaitė, Dalia. 1985.	<i>Darybinė žodžių analizė: Metodinė priemonė.</i> Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

- DLKG = Ambrasas, Vytautas (red.). 2006. *Dabartinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DŽ₇ = Keinys, Stasys (vyr. red.). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 7-as patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012; elektroninis variantas, 2015 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>; žiūrėta 2019 02–03.
- Efanova, Larisa G. 2015. Kontaminacija (materialy k slovarju lingvističeskikh terminov). Čast' 1. Širokoe i uzkoee ponimanie termina „kontaminacija“. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija* 2 (34), 14–22.
- Efanova, Larisa G. 2016. Kontaminacija. Čast' 2. Osnovnye raznovidnosti kontaminacii. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija* 1 (39), 5–14.
- Girčienė, Jurgita. 2013. Stilistiniai naujadarai internete. *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*. Vilnius: Edukologija, 78–88.
- Gries, Stefan Th. 2004a. Shouldn't it be *breakfunchi*? A quantitative analysis of blend structure in English. *Linguistics* 42–3, 639–667.
- Gries, Stefan Th. 2004b. Some characteristics of English morphological blends. Andronis, Mary A., Depenport, Erin, Pycha, Anne, Yoshimura, Keiko (eds.). *Papers from the 38th Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society 2*, The Panels. Chicago: Chicago Linguistic Society, 201–216.
- Jakaitienė, Evalda, Laigonaitė, Adelė, Paulauskienė, Aldona. 1976. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas.
- Kabašinskaitė, Birutė. 1998. *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Keinys, Stasys. 1999. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Keinys, Stasys. 2005. Svarbiausias žodyno plėtros būdas. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- KTŽ = Gaivenis, Kazimieras, Keinys, Stasys. 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- LKE = Ambrasas, Vytautas (red.). 1999. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG = Ulvydas, Kazys (red.). 1965. *Lietuvių kalbos gramatika* 1. Vilnius: Mintis.
- LKMDB = Rimkutė, Erika, Kazlauskienė, Asta, Raškis, Gailius, Markievicz, Irena. *Lietuvių kalbos morfemikos duomenų bazė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml?id=morfema-db>; žiūrėta 2019 02 19.
- LKŽe = Naktinienė, Gertrūda (vyr. red.) ir kt. *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: www.lkz.lt; žiūrėta 2019 02–03.
- LLV = Butkus, Alvydas. *Latviešu–lietuviešu vārdnīca*. Prieiga internete: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10621063>, žiūrėta 2019 03 11.

- Mikelionienė, Jurgita. 2002. Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potencialiai ir okaziniai dariniai. *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 73–80.
- Mikić Čolić, Ana. 2015. Word formation of Blends. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti* 19 (2), 21–36. Prieiga internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/d7b2/b938660b3ebc9d4d724988978ae00510ae2b.pdf>.
- Miliūnaitė, Rita. 2014. Naujieji kontaminaciniai dariniai lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica* 71, 246–264.
- Murmulaitytė, Daiva. 2018. Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara. *Kalba ir kontekstai* 8 (1). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 60–70.
- ND = Miliūnaitė, Rita, Aleksaitė, Agnė. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>; žiūrėta 2019 01–06.
- Paulauskienė, Aldona, Tarvydaitė, Danutė. 1986. *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*. Kaunas: Šviesa.
- Urbutis, Vincas. 1962. Dar dėl kirtavietės ir kirtimvietės. *Kalbos kultūra* 3, 45–49.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Daiva Murmulaitytė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, Vilnius, LT–10308, Lietuva
daiva.murmulaityte@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Jaunu lietuvių salikteņu darināšana un rakstu valodas normas

Daiva MURMULAITYTĒ

Veicot lietuvišu valodas neoloģismu datu bāzē *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* iekļauto mantoto salikto lietuvišu vārdu analīzi, tika mēģināts noskaidrot, vai tie atbilst vārddarināšanas noteikumiem lietuvišu valodā, kas aprakstīti gramatikās. Lietuvišu salikteņu darināšanas aprakstā lietuvišu akadēmiskajā gramatikā *Lietuvių kalbos gramatika* (1965), cita starpā, teikts: 1) lietuvišu darināšana no primāriem vārdiem, nevis no atvasinājumiem vai salikteņiem, ir daudz izplatītāka; 2) komponentiem reti ir piedēkļi; ja tas gadās, veidojot salikteņus, piedēkļi reizēm tiek atmetti; 3) lietuvišu vārdi ar piedēkļiem nekad nekļūst par saliktu lietuvišu vārdu elementiem; 4) lielāko salikteņu daļu veido divi lietuvišu vārdi; utt. Tie paši postulāti atkārtoti mūsdienu lietuvišu valodas gramatikā *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (4 izdevumi – 1994., 1996., 1997. un 2006. gadā). Tomēr jau pagājušā gadsimta beigās tika pamanīts, ka vecā principa stingrais noteikums – izmantot tikai primārus pamatvārdus – kļūst vājāks.

Pētot darinājumus, atklājās arvien vairāk salikteņu, kam raksturīga sarežģītāka morfēmiskā struktūra, turklāt šī struktūra kļūst arvien daudzveidīgāka (īpaši okazionalismos). Tomēr joprojām ir saglabājusies tendence balstīties uz primāriem pamatvārdiem, ko nosaka valodas ekonomijas princips. Pamatvārdu piedēkļus atmet reti, un, visticamāk, tas notiek tāpēc, ka tie bieži nav skaidri marķēti un nepalielina vārdu garumu zilbju skaita ziņā. Gadās arī pamatvārdi ar piedēkļiem, taču tie visbiežāk nav lietuvišu vārdi.

Lai iegūtu pamatotākus secinājumus, būtu jāanalizē lielāks skaits, īpaši automātiski atlasītu, darinājumu. Neskatoties uz to, ir acīmredzams, ka, standartizējot valodu vai meklējot tās precizitāti, nevajadzētu akli sekot tikai gramatikās minētajiem postulātiem. Daži ierosinātie barbarismu aizvietoņi (piemēram, vārdiem *didriestainis*, *naujienlaišķis* ir piedēkļu elementi) liecina, ka standartizācijas procesā tiek ievērotas arī aktuālās lietojuma tendences.

Acīmredzami pieaugošais no mantotiem vārdiem darināto kontaminantu (angl. *blendings*) skaits lietuviešu valodā (*kiaulega*, *klaikraštis*, *vēminutyvas*, *šeimūnas*) liek pārvērtēt kontaminācijas (nemorfoloģiskās vārddarināšanas) saistību ar tradicionālo (morfoloģisko) vārddarināšanu.

SUMMARY

New Word Formation of Compound Nouns and Standard Language Norms in Lithuanian

Daiva MURMULAITYTĒ

Conducting the analysis on indigenous compound nouns included in *The Database of Lithuanian Neologisms*, attempts were made to clarify if they comply with the rules of word formation in the Lithuanian language presented in grammar books. The description of noun compounding in the academic *Lithuanian Grammar* (1965), inter alia, presents the following: 1) to form nouns from simple words rather than from derivatives or compounds is much more common practice; 2) rare components contain suffixes; if this happens, sometimes suffixes are dropped while forming compounds; 3) nouns with prefixes never turn into elements of compound nouns; 4) the biggest number of compounds are formed of two nouns, etc. The same postulates are repeated in the *Grammar of Modern Lithuanian* (4 editions in 1994, 1996, 1997 and 2006). However, as early as at the end of the previous century it was noticed that the strict tone of the old principle – to rely only on simple base words – has been getting weaker.

The research on coinages revealed an increasing number of compounds characterised by more complex morphemic structure and this structure is gaining a greater variety (especially due to occasionalisms). However, the tendency to rely on simple base words has remained, which is predetermined by the economy principle in language. Suffixes of base words are rarely dropped and, in all likelihood, this happens due to the fact that they are frequently not well-marked and do not increase the length of words in terms of syllables. Base words with prefixes are found but they are most frequently non-nouns.

More valid conclusions require the analysis of a bigger number of coinages, particularly the ones selected automatically. Nevertheless, it is obvious that standardising the language or seeking its accuracy, the postulates outlined only in grammar books should not be followed blindly. Some substitutes suggested for barbarisms (e.g., *didriestainis*, *naujienlaišķis* possess suffix elements) show that usage tendencies are followed in the process of standardization.

The obviously growing numbers of indigenous blends in the Lithuanian language call for re-evaluation of the relation of blending (non-morphological word building) to the traditional (morphological) word formation.